

Stanisław Kilian

Stosunek Obozu Wielkiej Polski i Obozu Narodowo-Radykalnego do reformy ustroju szkolnictwa w latach 1929–1934

Walka ideowo-polityczna z opozycją, którą rozpoczęła sanacja po przewrocie majowym, w szerokim zakresie spraw dotknęła szkolnictwa i oświaty. Objęła cały system pedagogiczny: płaszczyznę metodyczno-programową, czynniki wychowania i kształcenia, strukturę organizacyjno-prawną (ustrój szkolny). Prowadzono ją stopniowo, począwszy od wymiany kadry pedagogicznej, przez wprowadzenie do podręczników akcentów ideologicznych powiązanych z koncepcją wychowania obywatelsko-państwowego, aż do zmiany organizacji szkolnictwa wszystkich szczebli. Przeobrażenia te były podyktowane z jednej strony potrzebą ujednoczenia programowego i strukturalnego polskiej szkoły (niektóre przepisy powstały w okresie zaborów, a ich kodyfikacja była planowana od kilku lat), z drugiej zaś miały charakter celowej akcji politycznej skierowanej przeciw opozycji, a w pierwszym rządzie przeciw obozowi narodowemu, dla którego teren szkolny i akademicki był źródłem rekrutacji nowych członków i zwolenników¹. „Mózgiem i siłą uderzeniową” tego obozu był Obóz Wielkiej Polski, nowa formacja ideowo-polityczna powołana przez Romana Dmowskiego w celu „wychowania narodu i mobilizowania go do wielkich celów”. W szeregach tej organizacji zareagowano najszybciej na nowy kurs polityki oświatowej obozu rządowego i przedstawiono własne postulaty (zapożyczone z dorobku myśli edukacyjnej Narodowej Demokracji) w zakresie rozwiązań prawnoustrojowych w szkolnictwie. Nakreślenie tych postulatów na tle przeobrażeń ideowych i organizacyjnych formacji młodoendeckiej będzie celem tego szkicu.

---

¹ F. Araszkiewicz, *Geneza ustaw z roku 1932 o szkolnictwie państwowym i prywatnym*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1971, nr 4; K. Bartnicka, *Wychowanie państwowe (do dyskusji nad problemami ideologii wychowawczej sanacji)*, Rozprawy z Dziejów Oświaty, 1972, t. XV.

Myśl edukacyjna OWP i zawarty w niej ideał Polaka-narodowca były zaczątkiem koncepcji wychowania narodowego tzw. „potomstwa Obozowego”, tj. narodowo-radykalnych grup młodoendekkich wyrosłych z tej organizacji. Działalność ideotwórcza tych ugrupowań rozwijała się głównie wokół redakcji „Ruchu Młodych”, „Falangi”, „Przełomu” i „ABC”. Źródłem wymiany myśli i poglądów były także środowiska skupione wokół nieperiodycznych czasopism zrosniętych z gruntem akademickim. Wśród nich powstała zwarta koncepcja ustroju szkolnego oparta na idei „narodu wychowującego”. W niniejszym szkicu zostały przedstawione elementy tej koncepcji i czynniki, które wpłynęły na jej ostateczny kształt.

Ramy czasowe podjętego tematu wyznacza z jednej strony początek prac resortu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nad ustawą szkolną (1929/30), a z drugiej delegalizacja Obozu Narodowo-Radykalnego (1934).

I

Informacje dotyczące organizacji szkolnictwa zawarte w materiałach programowych OWP są niespójne i rozproszone. Przeważnie występują w tych fragmentach, które dotyczą teleologii wychowania narodowego. Więcej miejsca poświęciła im publicystyka obozu narodowego, a szczególnie „Myśl Narodowa”, „Awangarda” i w najszerszym wymiarze „Akademik Polski”. Wobec tego bezcelowe byłoby poszukiwania zwartej i czytelnej, nie uwikłanej w zagadnienia pokrewne, koncepcji ustroju szkolnictwa, takiej OWP bowiem nie sformułował. W czasie publicznej dyskusji wokół projektu ustawy „O ustroju szkolnictwa” opracowanego przez Janusza Jędrzejewicza i Bronisława Pierackiego okazało się, że Obóz nie wypracował rozwiązań własnych, nie posiadał pomysłu w pełni konkurencyjnego, a projekt reformy polskiej szkoły z roku 1925 (tzw. projekt Stanisława Grabskiego), który aktualizował, został onegdaj skrytykowany nawet przez proendekkich nauczycieli. Pedagodzy związani z Obozem wyrażali w toku tej dyskusji ostry sprzeciw wobec polityki oświatowej sanacji – polityki strachu i represji². Zarzucano jej odejście od idei narodowej w wychowaniu i uzależnienie od woli marszałka Piłsudskiego. Prócz tego obwiniano sanację za eksperymentowanie w szkolnictwie z powodów politycznych, czynienie zamętu w dziedzinie tak ważnej i delikatnej, iż należałoby kierować się raczej zasadą „primum non nocere”. Projekt tej ustawy w pewnej mierze uderzał w szkolnictwo prywatne prowadzone m.in. przez duchowieństwo, często określane jako „ramię ideowe endecji”, wobec którego postawiono tzw. przymus lojalności ideowej oceniany wyżej aniżeli nawet edukacyjne zadania szkoły. Od czasu walki z „duchem Grabskiego” w szkole prowadzonej przez S. Czerwińskiego, ministra WRiOP oraz A. Skwarczyńskiego, głównego ideologa sanacji, której

---

² B. Ługowski, *Założenia i tendencje ideału wychowawczego sanacyjnego*, „Przegląd Humanistyczny” 1959, nr 1; tenże „Myśl Narodowa” 1959, nr 1; tenże, *Szkolnictwo w Polsce 1929–1939 w opinii publicznej*, Warszawa 1961, s. 47.

owocem była akcja wymiany kuratorów i znacznej części nauczycieli, szkoły te były ostatnią ostoją „endeckiego” modelu wychowania narodowego³. W nich nadal kształtowano etos Polaka-narodowca. W związku z tym szczególnej wymowy nabierają wspomnienia J. Jędrzejewicza, inicjatora tej ustawy, pisał on m.in.

ponieważ wpływy [obozu narodowego – S.K.] na młodzież szły przede wszystkim przez personel wykładający i niestety, również przez księży katechetów, byłem zdecydowany przeciwstawić się temu kategorycznie, wykorzystując całkowicie wszystkie uprawnienia, jakie ministrowi dają ustawy⁴.

Aby zapobiec konfliktom z obozem rządowym, kardynał August Hlond ogłosił list pasterski (23 kwietnia 1932) „O zasadach moralnych państwa”, w którym apelował o zachowanie posłuszeństwa wobec władzy państwowej „bez względu na to, skąd ona pochodzi”. Tym samym rozwiane zostały nadzieje obozu narodowego, że infiltracja ideowa ominie szkoły prywatne, a cele „wychowania narodowego” będą nadal realizowane przez podmioty pozarządowe (m.in. organizacje młodzieżowe, rodzinę, armię, Kościół).

W toku wspomnianej dyskusji OWP konsekwentnie postulował zreformowanie szkolnictwa według projektu Grabskiego, mimo że wszystkie nurty ideowe nauczycielstwa polskiego w dalszym ciągu podtrzymywały wobec niego trzy główne zarzuty: nie wprowadzał on zasady obowiązkowego uczęszczania dzieci do szkoły powszechnej, odrzucał postulat nauczycieli utrzymania zasady egalitaryzmu w szkolnictwie, ułatwiał kształcenie jedynie dzieciom z dobrze sytuowanych rodzin. Prócz tego tworzył nową sieć egzaminów na poszczególnych szczeblach kształcenia, co także miało aspekt społeczny. Sankcjonował ponadto dualizm organizacyjny i niekoncentryczny tok nauczania. Nie uwzględniał idei jednolitej szkoły powszechnej i średniej; obok siedmioletniej szkoły powszechnej utrzymywał niezależne organizacyjnie a równoległe programowo klasy szkoły średniej, tzw. liceum niższe. Szkoła średnia miała być rozczłonkowana (patrz schemat), z nazbyt wydłużonym cyklem kształcenia (organizacje zawodowe nauczycieli proponowały siedmioklasową szkołę powszechną i pięcioletnią szkołę średnią). Poza tym projekt sankcjonował dwa typy szkoły powszechnej: siedmioklasową i siedmioklasową o tzw. niższej organizacji. Strukturę tego planu przedstawia schemat. W formie graficznej został także przedstawiony kształt ustroju szkolnictwa sprzed 1932 roku i omawiana uprzednio „ustawa jędrzejewiczowska”. Po uchwaleniu ustawy przez Sejm 11 marca 1932 obóz narodowy już nigdy nie powrócił do koncepcji Grabskiego. Niezależnie od tego sprawy szkolnictwa nie były przedmiotem zainteresowania obozu w latach 1934–1939.

---

³ S. Cywiński, *O hierarchię czynników wychowawczych*, „Myśl Narodowa” 1931, nr 26, s. 348.

⁴ J. Jędrzejewicz, *W służbie idei. Fragmenty pamiętnika i pism*, Londyn 1972, s. 134.

II

Kolejnym etapem reformy szkolnictwa było wprowadzenie zmian organizacyjnych w szkołach wyższych. Proces ten można podzielić na trzy etapy. W pierwszym (październik 1931–styczeń 1932) projekt nowej ustawy został opracowany i wydany drukiem. Publicystyka polityczna i pedagogiczna związana z obozem w ogóle nie poruszała tej sprawy⁵. Dopiero II Zjazd Profesorów Szkół Akademickich w styczniu 1932 i Konferencja Rektorów Szkół Akademickich w lutym, wyrażając ostry sprzeciw wobec projektowanych zmian, dały asumpt politykom i publicystom, by podjęli tę problematykę w sejmie, na terenie szkół, w prasie itp. Jednocześnie pobudziły one młodzież akademicką do protestacyjnych wystąpień przeciw tej ustawie⁶. Jej postawa, co warto podkreślić, była refleksem profesorskiego protestu. W drugim etapie (styczeń 1932–marzec 1933) przebiegała uczelniana i ogólnospoleczna dyskusja wokół projektu, nacechowana coraz bardziej widoczną eskalacją oburzenia studentów, co przerodziło się w strajk powszechny w dniu 3 marca 1933. Obóz rządowy zlekceważył jednak protest senatów szkół wyższych, naukowców, organizacji młodzieżowych, opinii środowiska akademickiego i dalej forsował swoje postulaty. Wyrazem wspólnego protestu przeciw tej ustawie środowiska nauki polskiej była publikacja pt. *W obronie wolności szkół akademickich*. Negatywnie zareagowały organizacje studenckie, choć nie oznacza to, że broniły tych samych wartości⁷.

W omawianym etapie szczególną aktywność przejawiał OWP. Organizował opinię publiczną i akcję strajkową przeciw ustawie. Dużą rolę odegrała „Gazeta Warszawska”, publikując kilkanaście artykułów na ten temat. Wszystkie, które ukazały się w styczniu 1933, zostały polecane przez Komitet Dzielnicowy Warszawski OWP (Referat Wychowania Narodowego) jako obowiązująca lektura na kursach i szkoleniach na temat autonomii wyższych uczelni przeprowadzanych przez kierowników poszczególnych instancji⁸. Na łamach gazety R. Rybarski, członek Wielkiej Rady OWP, zamieścił głośny artykuł pt. *Jędrzejewicz jako katolik, moralista i polityk*, w którym oskarżył obóz rządowy, iż poprzez ustawę dąży on do osłabienia wpływów organizacji narodowych na młodzież akademicką⁹. Tego rodzaju opinie były obecne we wszystkich czasopismach formacji narodowej. Na zebraniu

---

⁵ Chodzi o „Nauczyciela Polskiego”, „Przegląd Pedagogiczny”. Problematykę ową pominęły także satelitarne wobec „Gazety Warszawskiej” czasopisma, tj.: „Ziemia Rzeszowska”, „Ziemia Przemyska”, „Gazeta Bydgoska”, „Słowo Pomorskie”. Kwerenda tych periodyków nie przyniosła spodziewanych efektów.

⁶ S. Surzycki, *Walka o autonomię uniwersytecką*, Warszawa 1933, s. 42 i n. oraz Sz. Rudnicki, *Ustawa o szkołach akademickich z 15 III 1933*, „Więź” 1985, nr 4–6, IV/VI, s. 166–180.

⁷ Sz. Rudnicki, op. cit., s. 176.

⁸ Bibl. PAN w Krakowie, sygn. 7824, Instrukcja propagandowa nr 6, Materiały do powstania i działalności OWP w l. 1927–1933. Prócz tego polecano inne artykuły z „Gazety Warszawskiej”.

⁹ R. Rybarski, *Jędrzejewicz jako katolik, moralista i polityk*, „Gazeta Warszawska” nr 58 z 14 II 1933, s. 8, a także na ten temat: R. Rybarski, *Atak rozpaczy*, tamże, nr 60 z 26 II 1933, s. 8; J. Polewski, *Z życia akademickiego*, tamże, nr 48 z 14 II 1933, s. 9.

Stronnictwa Narodowego w Warszawie 9 stycznia 1933 uchwalono rezolucję, w której apelowano, aby „cały ogół narodowy” zajął wobec ustawy pozycję walczącą i wystąpił zwartym frontem przeciw niej.

Opór przybrał charakter akcji negatywnej, w której stosowano często (szczególnie organizacje zdominowane przez OWP) drastyczne metody walki politycznej, a także pospolite awanturnictwo. Burdy uliczne i uniwersyteckie wywoływali członkowie Młodzieży Wszechpolskiej, Związku Narodowego Polskiego Młodzieży Akademickiej, Stowarzyszenia Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie” i Bratniej Pomocy; często były powiązane ze sprawą opłat za studia, autonomią uczelni, a także z kwestią żydowską. Hasła antysemityczne i „obwiepolskie judenhece” łatwiej trafiały do młodzieży niż bezpośrednie apele zachęcające do walki z rządem.

Kwestia żydowska była tematem zastępczym, poruszonym nawet bez „specjalnej okazji”. W tym kierunku potoczyła się dyskusja na forum parlamentu poświęcona owej „kagańcowej ustawie”. W imieniu obozu narodowego głos zabierali: T. Bielecki, S. Stroński, W. Komarnicki, R. Rybarski, Z. Stahl, W. Staniszkis, S. Dąbrowski, B. Winiarski, S. Czetwertyński, Z. Stypulkowski. Najczęściej odchodzili od merytorycznej dyskusji posłowie OWP¹⁰. Przede wszystkim: Bielecki, Stahl, Stypulkowski. Wypowiedzi Bieleckiego zostały opublikowane w formie broszury pod wymownym tytułem *Odsiecz dla Żydów*¹¹. Obóz oceniał ustawę także pod kątem ewentualnych korzyści, jaki może przynieść Żydom, którzy nie będą mieli żadnych ograniczeń w podejmowaniu studiów. Obawiano się, iż ci, którzy do tej pory wyjeżdżali studiować za granicę, powrócą do Polski. Prócz tego liczbę studentów żydowskich na polskich uczelniach mogą powiększyć emigranci z mocno antysemitycznych Niemiec, Austrii, Czechosłowacji, Rumunii, Litwy i Łotwy¹². Postulowano zatem, by reforma studiów uwzględniała problem „zażydzenia uniwersytetów”, o czym najczęściej przypominał Bielecki, osobisty sekretarz Dmowskiego. Prawie wszystkie wystąpienia tego polityka dotyczyły problemu antysemityzmu, a stylem swoim przypominały oracje Katona zakończone zawsze sakramentalnym zawołaniem „Carthaginem delendam esse”.

Do atmosfery wrzenia wokół ustawy doprowadziła sprawa opłat za studia. W roku akademickim 1932/33 kilkuset studentów nie było w stanie ich uiścić. Sytuację tę wykorzystała „Gazeta Warszawska”, drukując 4 lutego 1933 alarmujący artykuł pt. *700 studentom uniwersytetu grozi usunięcie z uczelni*. Sympatyzujące z endecją organizacje akademickie natychmiast zorganizowały Biuro Opłat Akademickich, zbierające składki społeczne. Jego działalność skierowana była na „wykupienie” tych studentów, którzy z własnej kieszeni nie mogli zapłacić za naukę. I choć efekty tej akcji nie były imponujące (w ciągu pierwszych 10 dni „wykupiono”

---

¹⁰ OWP w sejmie reprezentowało 9 posłów: Bielecki, Stypulkowski, Stahl, Piestrzyński, Dembiński, Jakubowski, Haremski, Christians, Wróbel.

¹¹ Bibl. PAN w Krakowie, sygn. 7824.

¹² [b.a.] *Obowiązek służby*, „Gazeta Warszawska” nr 28 z 26 I 1933, s. 3.

60 studentów), to jednak miała ona wielkie znaczenie propagandowe. W pewnym stopniu przyczynił się do tego również obóz rządowy, który ignorował tę inicjatywę, a nawet konfiskował odezwy młodzieży do społeczeństwa zamieszczane w prasie, przez co podnosił skalę społecznego niezadowolenia. W tym klimacie OWP stawał się orędownikiem spraw studenckich. Obciążał sanację odpowiedzialnością za kryzys gospodarczy i wykorzystywał jego społeczne skutki w celach politycznych. Dzielił społeczność akademicką na „swoich” i „przeciwników Polski narodowej”.

Debata parlamentarna 20 lutego 1933 rozpoczęła trzeci etap pracy nad projektem ustawy i zasadami wdrażania jej w życie. Posłowie OWP przypuścili wówczas gwałtowny atak na sanacyjny system sprawowania władzy i politykę oświatową, która ich zdaniem zmierzała do unifikacji postaw ideowych młodzieży, skoszarowania systemu szkolnego i likwidacji autonomii i apolityczności szkół wyższych¹³. Wyrażali pogląd, iż sanacja utrwała kurs samowładczy, autokratyczny, od którego dobrowolnie nie odstąpi. Dlatego – twierdzili – trybunę sejmową należy wykorzystać (póki jest dostępna) do dyskredytacji bloku rządowego. Stąd też sprawozdania stenograficzne z obrad sejmu poświęconych tej ustawie bardziej tworzą katalog skarg na sanacyjny reżim, aniżeli wyjaśniają sens projektowanych reform w szkolnictwie.

Pomimo społecznego protestu projekt ustawy został przyjęty (oddano 322 kartki, z tego 210 „za” i 110 „przeciw”), a rozgorączony tym faktem Stanisław Stroński wzywał posłów rządowych, by jednak całą sprawę rozstrzygnąć na... udeptanej ziemi! 13 marca ustawa, po uwzględnieniu poprawek senatu, została uchwalona. Wkrótce potem OWP rozwiązano.

Uderzenie Jędrzejewicza rozwiązało OWP – napisał O. Szpakowski. – Szeregi obozowców wtłoczone zostały do Stronnictwa Narodowego. Spotkał się typ endecka i typ obozowca i nie znalazły one wspólnej platformy. Po linii OWP ruszył ONR¹⁴.

W podobnym duchu pisał też chadecki „Głos Narodu”: „OWP przestaje istnieć. Naturalnie przestaje istnieć jako Obóz. Znika forma, lecz idea pozostaje i szuka sobie nowych form”¹⁵.

Po kilku miesiącach poszukiwania członkowie rozwiązanego OWP działający w ramach Sekcji Młodych SN utworzyli 14 maja 1934 Obóz Narodowo-Radykalny¹⁶. Część weszła do Związku Młodych Narodowców. Oba ugrupowania „były blisko siebie w zakresie spraw programowych, różnice zaś odnosiły się głównie do

---

¹³ Sprawozdanie stenogr. z 91 pos. sejmu z 20 II 1933, przemówienie posła Komarnickiego, lam. 22 i 28 oraz posła Bieleckiego, lam. 109–110 i Dąbrowskiego, lam. 58.

¹⁴ O. Szpakowski, *Jedno tylko mamy kryterium w stosunku do SN*, „Falanga” nr 15 z 17 IV 1938, s. 7.

¹⁵ [b.a], *OWP rozwiązany w całym kraju*, „Awangarda” 1933, nr 9, s. 1. Cytat ten został przedrukowany z „Głosu Narodu”.

¹⁶ Na ten temat: J.M. Majchrowski, *ONR – okres działalności legalnej*, „Dzieje Najnowsze” 1976, nr 3; tenże, *Szkice z historii polskiej prawicy politycznej lat Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 1986.

oceny sytuacji w Polsce oraz metod i sposobów, jakimi winien kierować się obóz narodowy”¹⁷. W dziedzinie oświaty ZMN akceptował podstawy ideowe i organizacyjne sanacyjnej koncepcji edukacyjnej¹⁸. Drugi nurt reprezentowany przez ONR wyrażał pogląd, iż niemożliwe jest urzeczywistnienie wizji Polski narodowej w dotychczasowych, „zastygłych” formach ruchu narodowego i przy użyciu tych samych metod walki. Problematyki wychowania narodowego i ustroju szkolnego (w okresie legalnej działalności) nie podejmował w swoim programie. Sztandarowy organ ONR „Sztafeta” nie zamieściła wzmianki na ten temat. Pierwsze informacje dotyczące przyszłego ustroju szkolnego i pedagogiki narodowej ukazały się na łamach „Głosu” w kwietniu 1934¹⁹. W artykule pt. *Naród zorganizowany* został przedstawiony zarys ustroju szkolnictwa, który, co podkreślono, miał wynikać ze struktury i charakteru państwa. Wnikliwie zagadnienie to przedstawił W. Kwasięborski, były działacz OWP i współtwórca Ruchu Narodowo-Radykalnego, w broszurze pt. *Podstawy narodowo-radykalnej przebudowy szkoły polskiej* (1937). Obok Kwasięborskiego nowy kształt narodowej edukacji określili jego koledzy, działacze RNR: T. Lipkowski, Adolf i Józef Reutt, A. Świetlicki. Platformą wymiany myśli na temat – jak określano – „totalizmu wychowania” były periodyki ONR, a ściślej jego skrajnego skrzydła RNR, tzw. „falangistów”: „Falanga”, „Ruch Młodych”, „Przełom”. Aksjomaty koncepcji wychowania narodowego tej formacji zawierała praca Kwasięborskiego (obok już cytowanej) pt. *Zasady programu narodowo-radykalnego*.

Koncepcja ustroju szkolnictwa formacji narodowo-radykalnej wynikała z ideologii wychowania i jego celów²⁰. Główne wytyczne ideowe dla pedagogiki narodowej sformułowane zostały w pięciu punktach:

1. Wychowanie bojownika idei narodowej winno być najważniejszym celem szkoły (T. Lipkowski używał określenia „kamikadze idei narodowej”).
2. Nauczycielem w takiej szkole może być tylko Polak wykształcony w Powszechnej Organizacji Wychowawczej.
3. Żydzi nie mogą uczęszczać do takiej szkoły; od przedszkola do uniwersytetu winna obowiązywać zasada *numerus nullus*.
4. Szkolnictwo ukraińskie i białoruskie winno być zlikwidowane. Do tego czasu ma ono mieć charakter asymilacyjny.
5. Sztuczne połączenie funkcji wychowawczych domu rodzinnego, szkoły i Kościoła musi zniknąć.

---

¹⁷ J.M. Majchrowski, *ONR*, s. 57.

¹⁸ Z. Wojciechowski, *Program państwowy, kierunek narodowy i wychowanie młodzieży*, „Awangarda” 1935, nr 6–8, s. 87–94; tenże *O nowoczesny polski obóz państwowo-narodowy*, Poznań 1934. Także na ten temat: K. Hrabek, *O nowe wychowanie młodzieży*, „Akcja Narodowa” nr 13 (33) z I V 1935, s. 1; Z. Stahl, *Opozycja jako ideał wychowawczy*, tamże, nr 17 z 20 XI 1934, s. 1.

¹⁹ [Ri?], *Naród zorganizowany*, „Głos” nr 6/7 z 5 IV 1934, s. 3. Sugestie w zakresie ustroju szkolnego tam zawarte zostały rozwinięte w kilku pismach: T.S. *Jedność wychowania*, „Ruch Młodych” nr 17 z II 1937, M. Sangowicz, *Wartość wychowawcza armii*, „Falanga” nr 23 z 7 VI 1937, s. 3; W. Zaremba, *Wartości wychowawcze ustroju hierarchii*, „Przełom” nr 3 z IV 1938, s. 14–15.

²⁰ Por.: A. Friszke, *O kształt niepodległej*, Warszawa 1989, s. 288–292.

Wychowanie musi mieć charakter totalny, odzwierciedlony w nowym kształcie ustroju oświaty. Zasadniczym jego elementem była Powszechna Organizacja Wychowawcza (POW). Do niej powinien należeć każdy Polak od czasu rozpoczęcia nauki w szkole aż do wcielenia go do armii (służby wojskowej). Jej kierownictwo miało być powołane przez nacjonalistyczną, hierarchiczną i opartą na zasadzie wodzostwa Organizację Polityczną Narodu. Tę natomiast mieli tworzyć ci spośród żywiolu polskiego, którzy „wykazują umiejętność pracy narodowej” bądź mają „duże natężenie świadomości narodowej”. W jakiejś mierze istotę tych sformułowań wyjaśnia artykuł pt. *Ludzie zapomniani*, opublikowany na łamach „Falangi”, z którego pochodzi niniejszy cytat: „RNR nie ocenia ludzi według przeszłości, a tylko pod kątem tego, co oni mogą na teraz zrobić dla budowy Wielkiej Polski”²¹.

Pomiędzy obydwoma strukturami miał istnieć szczególny charakter zależności polegający się w tym, że oblicze OPN miało być kształtowane w POW i równolegle istniejących (pod kontrolą ideowo-polityczną) strukturach szkoły różnych szczebli. POW miała – używając określenia B. Piaseckiego – „psychicznie przygotować do narodowego przełomu”²², zmieniając typ „Polaka metrykalnego”. Aby w istniejących równolegle podmiotach kształcenia i wychowania (rodzina, szkoła, organizacje itp.) nie następowały zaniedbania ideowo-moralne, miały być one nadzorowane przez specjalnych urzędników. Funkcje administracyjne obu instytucji (POW i pionu szkolnego) sprawowałby minister wychowania narodowego.

POW miała przejąć od szkoły cały odcinek wychowania fizycznego i przysposobienie wojskowe. Z uwagi na znaczenie tego wychowania, kształtującego „zamiłowanie do szlachetnej walki i ducha agresji”, ideolodzy RNR określili dla niego nową strukturą organizacyjną. Całością miała kierować Naczelna Rada Organizacji Sportu, której miały być podporządkowane rady wojewódzkie, powiatowe i okręgowe czuwające nad pracą najniższych komórek organizacyjnych czyli związków sportowych, utworzonych ze zreformowanych klubów sportowych. Pracownicy przedsiębiorstw, biur, przedstawiciele wolnych zawodów itp. otrzymywaliby przydział do odpowiedniego związku sportowego. Kierowników wszystkich szczebli organizacyjnych mianowałyby elity (grupy narodowego wyboru), polityczno-ideowe struktury w ramach POW.

Płaszczyzna metodyczno-podręcznikowa zajmowała w omawianym systemie edukacyjnym eksponowane miejsce; określona została przez ideał wychowania związany z kultem siły fizycznej, dyscypliną i posłuszeństwem, umiejętnością rządzenia, dowodzenia i organizowania. Jej kształt i treść odzwierciedlały tendencje militaryzacji i totalitaryzacji edukacji narodowej widoczne nie tylko w sferze koncepcji, ale także na terenie szkolnym i akademickim. Obraz strony metodyczno-podręczniko-

---

²¹ [b.a.], *Ludzie zapomniani*, „Falanga” nr 31 z 3 VIII 1937, s. 1. W tym duchu pisał również B. Piasecki na łamach tego czasopisma (nr 22 z 31 V 1937) przedrukowany przez „Ruch Młodych” nr 20 V 1937, s. 20.

²² B. Piasecki, *Przełom narodowy*, „Falanga” nr 22 z 31 V 1937, s. 3.

wej tej formacji zawarty w twórczości tego nurtu autor niniejszego szkicu zamierza przedstawić w oddzielnym studium.

III

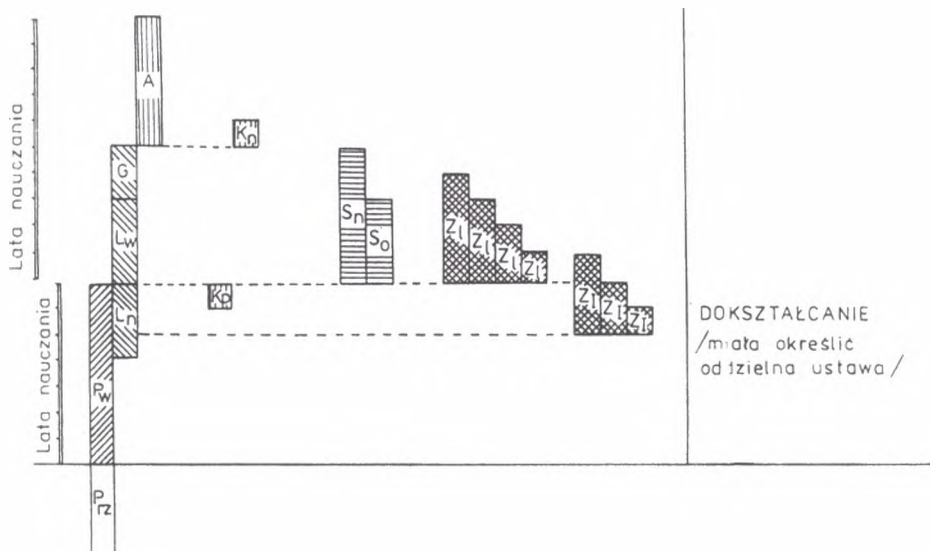
Refleksje wypływające z przedstawionego obrazu ustroju szkolnictwa w latach trzydziestych można sprowadzić do dwóch uogólnień. Po pierwsze, system edukacyjny obozu narodowego nie był w pełni rozwinięty, a wątle jego ogniwo stanowił odcinek prawno-ustrojowy²³. Likwidacja OWP i związane z tym poszukiwanie nowych koncepcji programowych i organizacyjnych przez „młodych” jeszcze bardziej zmniejszyło szansę rozwinięcia tego systemu. Niezależnie od tego spory między obozem narodowym a sanacją o kształt ustrojowy narodowej edukacji w tym okresie dotyczyły *par excellence* stylu sprawowania władzy; ustawy o ustroju szkolnictwa powszechnego i o szkołach wyższych można tedy umieścić w jednym rzędzie z ustawą o zgromadzeniach z 1932; o stowarzyszeniach z 1932; o samorządzie z 1933, z uchwałą Rady Ministrów o sądach doraźnych z 1931.

Po drugie, zagadnienie ustroju szkolnego omawianej formacji zostało ściśle zespolone z określoną teleologią wychowania i podporządkowane koncepcji państwa narodowego.

---

²³ Pisałem na ten temat w artykule: *Ideologia wychowania narodowego w myśli politycznej OWP w l. 1926-1933*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, Prace Ekonomiczno-Społeczne VII, Kraków 1995.

I. PROJEKT USTROJU SZKOLNICTWA Z DNIA 28 X 1925 (TZW. PROJEKT GRABSKIEGO)

P_{rz} PRZEDSZKOŁA
3 lata ukończ.

G GIMNAZJUM
OGÓLNOKSZT.
I ZAWOD.
16 lub 15,8 lat

K_n ROCZNY KURS
NAUCZYCIELSKI

P_w SZKOŁY POWSZECHNE
6 lub 5,8 lat ukończ.
w danym roku kal.

K_p KURS
PRZYGOTOWAWCZY
do liceum dla szkół
powszech. o niższej
organizacji

Z₁ SZKOŁY ZAWODOWE
NIŻSZE o różnej liczbie
lat nauczania

L_n LICEUM NIŻSZE
10 lub 9,8 lat ukończ.
w danym roku kal.

A SZKOŁY AKADEMICKIE

Z₁ SZKOŁY ZAWODOWE
STOPNIA LICEALNEGO
12,8 lat ukończ.

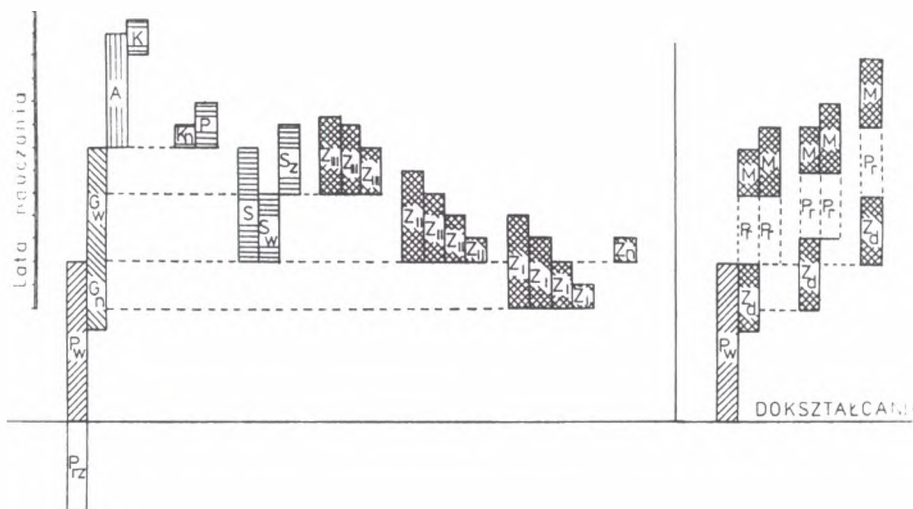
L_w LICEUM WYŻSZE
13 lub 12,8 lat

S_n SEMINARIA NAUCZY-
CIELSKIE

UWAGA:

Projekt nie precyzował struktury i ustroju szkół zawodowych niższych szczebli organizacyjnych. Powyżej zostały określone na podstawie enuncjacji Grabskiego ze „Słowa Polskiego” z VII 1925 i zebranych uwag ZG ZNP z dnia 26 X 1925.

2. WYKRES USTROJU SZKOLNICTWA WEDŁUG STANU PRZED USTAWĄ Z DNIA 11 MARCA 1932 (POLSKA BEZ ŚLĄSKA)

P_{rz} PRZEDSZKOLA
3 lata ukończ.

K_n ROCZNE KURSY
NAUCZYCIELSKIE

Z_{II} SZKOŁY ZAWODOWE
stopnia II
13 lub 14 lat ukończ.

P_w SZKOŁY POWSZECHNE
7 lat ukończ. w danym roku
szkol. lub 6 klas ukończ.

P PEDAGOGIA

Z_I SZKOŁY ZAWODOWE
stopnia I
13 lub 14 lat ukończ.

G_m GIMNAZJA NIŻSZE
9,5 lat ukończ.

S SEMINARIA
NAUCZYCIELSKIE
14 lat ukończ. w danym
roku kal.

Z_n SZKOŁY
PRZYSPOSOBIENIA
ZAWODOWEGO
14 lat ukończ.

G_w GIMNAZJA WYŻSZE
12,5 lat ukończ.

S_w SEMINARIA
OCHRONIARSKIE
14 ukończ. w danym roku
kal.

Z_d SZKOŁY ZAWODOWE
dokształcające
15 lat ukończ.

A SZKOŁY
AKADEMICKIE

S_z SEMINARIA dla nauczy-
cielek żeńskich szkół
zawodowych

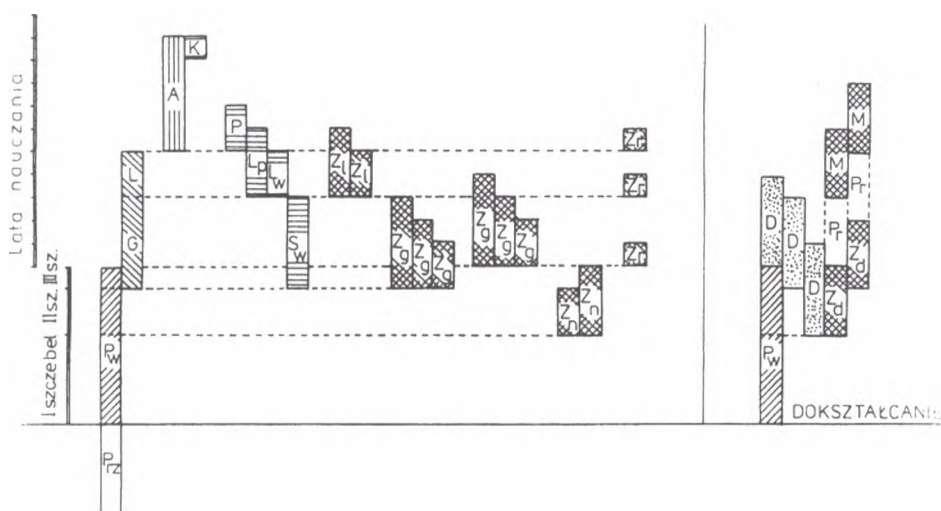
M SZKOŁY MISTRZÓW
I NADZORCÓW

K KURSY PEDAGOGICZNE

Z_{III} SZKOŁY ZAWODOWE
stopnia III

P_r PRAKTYKA

3. WYKRES USTROJU SZKOLNICTWA WEDŁUG USTAWY Z DNIA 11 MARCA 1932

P_{rz} PRZEDSZKOLA
3 lata ukończ.

K KURSY PEDAGOGICZNE
nie określa się

Z_g ZAWODOWE. ST.
GIMN.
nie niżej 13 lat
określa Minister

P_w SZKOŁY POWSZECHNE
7 lat ukończ. w danym
roku kal.

P PEDAGOGIA
18 lat ukończ.

Z_n ZAWODOWE ST.
NIŻSZEGO
13 lub 14 lat ukończ.
w danym roku kal.

D DOKSZTAŁCANIE
wypełnienie obowiązku
szkolnego

L_p LICEA PEDAGOGICZNE
16 lat ukończ.

Z_r SZKOŁY PRZYSP.
ZAWODOWEGO
nie określa się

G GIMNAZJA
12 lat ukończ.

L_w LICEA DLA
WYCHOWAWCZYŃ
16 lat ukończ.

Z_d SZKOŁY DOKSZTAŁ.
ZAWODOWE
15 lat ukończ.

L LICEA
16 lat ukończ.

S_w SEMINARIA DLA
WYCHOWAWCZYŃ
13 lat ukończ. w danym
roku kal.

M SZKOŁY MISTRZÓW
I NADZORCÓW
nie określa się

A SZKOŁY WYŻSZE
nie określa się

Z_i ZAWÓD STOPNIA
LICEALNEGO
16 lat ukończ. w danym
roku kal.

P_r PRAKTYKA